

**YANGILANGAN O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING
KONSTITUTSIYASI FUQAROLIK JAMIYATINI HARAKATGA
KELTIRUVCHI QONUN SIFATIDA**

Maxmudov Rozmet Muratovich,

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi

Universiteti professori, pedagogika fanlari doktori, professor

maxmudovrozmet1965@mail.ru.

Qoraboev Abdulaziz Abduraxmonovich,

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi Universiteti doktoranti

abdulazizqoraboev1979@mail.ru.

Annotatsiya: maqolada fuqarolar va inson xaq-huquqlarini Konstitutsiya asosida kafolatlanishi, Konstitutsiyada O‘zbekiston odil demokratik jamiyat va huquqiy davlat qurishining asoslari va shunday davlatda inson huquqlari, demokratiya va ijtimoiy adolat g‘oyalariga to‘liq amal qilinishi bayon etilgan. Konstitutsiya davlatning mohiyatini ta’riflovchi, uning tashkiliy tuzilmasini ifodalovchi, davlat siyosatining asoslarini belgilovchi asosiy xujjat sanalishi e’tirof etilgan.

Kalit so‘zlar: suveren davlat, demokratik jamiyat, fuqaroviy jamiyat, huquqiy davlat, davlat siyosati, davlat mustaqilligi, ma’naviy va tarixiy meros.

Ma’lumki, har bir davlatning barcha davlatlarga xos umumiy xususiyatlari bo’lishi bilan bir qatorda, faqat yakka o‘ziga xos xususiyatlari ham mavjud.

O‘zbekiston respublikasi 1992 yilda o‘z Konstitutsiyasini qabul qilib, dunyo siyosiy xaritasida yangi suveren davlat paydo bo’lganini e’lon qildi. Suveren demokratik davlat o‘z mohiyatiga ko‘ra xalq manfaatlarini ifodalaydi, fuqarolar va inson xaq-huquqlarini qonunlar asosida kafolatlaydi. Konstitutsiyada O‘zbekiston odil demokratik jamiyat va huquqiy davlat qurishining asoslari va shunday davlatda inson huquqlari, demokratiya va ijtimoiy adolat g‘oyalariga to‘liq amal qilinishi bayon etildi. Konstitutsiya turli mulkchilik shakllariga va ijtimoiy bozor iqtisodiyotiga asoslangan yangi siyosiy tuzum barpo etayotgan xalqning irodasini va ezgu istaklarini qonunlashtirdi.

O‘z mazmuni va ijtimoiy vazifasiga ko‘ra, Konstitutsiya davlatning mohiyatini ta’riflovchi, uning tashkiliy tuzilmasini ifodalovchi, davlat siyosatining asoslarini belgilovchi xujjat sifatida gavdalandi va gavdalanadi.

Konstitutsiya hokimiyatni tashkil etish va rasmiylashtirishning huquqiy shakli, uni oqilona cheklash va fuqaroviy jamiyatga bo‘ysundirish vositasidir.

Demokratik jamiyatda davlat konstitutsiyaviy davlat bo‘ladi. Zotan, demokratiya davlatning shakli sifatida Konstitutsiyaning mazmunini tashkil etadi. Ammo bu o‘z

konstitutsiyasiga ega har qanday davlat ham konstitutsiyaviy va ham demokratik davlat bo'laveradi, degani emas.

Konstitutsiya o'z ijtimoiy vazifasini bajara borib, bir qator o'zaro bog'liq funksiyalarni ham ado etadi. Konstitutsiyaning eng muhim funksiyalaridan biri davlatchilikni rivojidadagi vorislikni ta'minlashdir. Anglo-sakson mamlakatlarida bu ancha aniq ibora-"kontinuitet", ya'ni "davlat hokimiyatining uzluksizligi, davomiyligi, vorisligi" degan tushunchalar orqali ifoda etiladi. Bu bilan konstitutsiya davlatchilikning qat'iy zaminga ega ekanligi hamda o'zgarmasligini anlgatadi¹. Xalqimiz teran davlatchilik negizlariga ega bo'lgan o'ziga hos siyosiy, huquqiy, madaniy merosning sohibidir. Milloddan bir necha ming yillar oldin hududimizda davlat va huquqqa oid institutlar mavjud bo'lgan. Yurtimiz minglab ulug' allomalar, davlat arboblarni etishtirib bergan. Buyuk ajdodlarimiz bashariyat madaniyatini yaratishda bevosita ishtirok etib, unga ulkan hissa qo'shganlar.

O'zbek xalqi ham dunyo xalqlari singari asrlar mobaynida saqlanib, sayqallanib kelgan milliy urf-odatlar, rasm-rusmlari va an'analarga ega. Ularda xalqning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, dini, huquqiy ongi va umuman, milliy davlatchilik hususiyati ask etgan. Yurtimizda ilk davlatlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi, milliy davlatchiligimiz shakllanishi qadimgi manbalarda yozib qoldirilgan. Jumladan, "Avesto" ning yaratilganiga uch ming yil bo'lyabdi. "Avesto" o'z talqinida "Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal" tamoyilining xalq tafakkuri va turmush tarzidan mustahkam o'rin olishiga sabab bo'lgan.

Bu nodir kitob bundan o'ttiz asr muqaddam ikki daryo oralig'ida, shu zaminda umrguzarolik qilgan ajdodlarimizning biz avlodlarga qoldirgan ma'naviy, tarixiy merosidir. "Avesto" ayni zamonda bu qadim o'lkada buyuk davlat, buyuk madaniyat, buyuk ma'naviyat bo'lganidan guvohlik beruvchi tarixiy hujjatdirki, uni hech kim inkor etolmaydi. "Avesto"da tasvirlangan Humo-afsonaviy davlat qushi sifatida mustaqil O'zbekiston Respublikasi Gerbida o'z aksini topgan.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi "O'zbekiston-suveren demokratik Respublika. Davlatning "O'zbekiston Respublikasi" va "O'zbekiston" degan nomlari bir ma'noni anglatadi" degan qoidadan boshlanadi. "Suveren so'zi oliy hokimiyat sohibini anglatib, suveren davlat hokimiyatining asosiy xususiyati-uning mustaqilligidir". Davlat hokimiyatining mustaqilligi shu davlatning boshqa davlatlar bilan to'g'ridan to'g'ri, bevosita munosobatlarda o'z ifodasini topasi. 1990-yilning 20-iyunda O'zbekiston Respublikasi Oliy sovetining ikkinchi sessiyasida "Davlat mustaqilligi to'g'risida"gi deklaratsiya qabul qilinib, unda: "o'zbek xalqining davlat qurulishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan boy an'analari, har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini ta'minlashdan iborat oliy maqsadi, haqqi, har bir

¹ Odilqoriev H.T. va boshqalar. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy huquqi. Yuridik oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – T.:2005. – 56-6.

kishining farovon hayot kechirishini ta'minlashni oliy maqsad deb bilgan holda, O'zbekiston xalqlarining kelajagi uchun tarixiy mas'uliyatni chuqur his etgan holda, xalqaro huquq qoidalari, umumbashariy qadryatlari va demokratiya tamoyillariga asoslanib, O'zbekiston Respublikasini davlat mustaqilligini e'lon qiladi", deya ta'kidlangan. Deklaratsiya O'zbekiston Respublikasi suverenitetining siyosiy, iqtisodiy va huquqiy kafolatlarini belgilab bergan. U xalqqa davlat va jamiyat ishlarni hal qilishda to'la huquq beradi, Konstitutsiya va qonunlarning O'zbekiston xududida ustunligini belgilaydi hamda xalqning o'z boyliklaridan foydalanishi, ularga egalik qilish uchun zamin yaratadi. Deklaratsiya mustaqil O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini yaratish uchun asos bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy kengashining navbatdan tashqari oltinchi sessiyasida "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qilish to'g'risida"gi qaror qabul qilindi². Shu qaror asosida, 1991 yil 31 avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy kengashining navbatdan tashqari oltinchi sessiyasida "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilindi³. Oradan bir oy o'tgach, 1991 yil 30 sentyabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy kengashining navbatdan tashqari ettinchi sessiyasida "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi konstitutsiyaviy qonun qabul qilindi. Mazkur qonun "O'zbekiston Respublikasi o'z tarkibidagi Qoraqolpogiston Respublikasi bilan birga mustaqil, demokratik davlatdir", - deb e'lon qildi.

Qonunning ikkinchi moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining xalqi suveren va u respublikada davlat hokimiyatining birdan-bir sohibidir. U o'z hokimiyatining ham bevositda, ham vakillik idorlari tizimi orqali amalga oshiradi.

Mustaqillik deklaratsiyasi va davlat mustaqilligi asoslari to'g'risidagi konstitutsiyaviy qonunning asosiy g'oya va qoidalari konstitutsiyaning birinchi moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi demokratik davlatdi. Uning demokratligi, avvalo, uning xalqparvarlikni ta'minlashida, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishida, mafkuraviy va siyosiy xurfikrligida, fuqarolarning maxalliy o'z-o'zini boshqarishda aks etadi. Bu qonuniy xujjatda mamlakatimizda davlat va jamiyat qurilishining asosiy tamoyillari aniq ifodalaniib berildi, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud tarmoqlariga bo'linishi eng muhim tamoyil sifatida belgilandi. Shuningdek, inson huquqlari davlat manfaatlaridan, umum e'tirof etilgan xalqaro huquq normalarining esa milliy-huquqiy meyorlardan ustunligi ham Konstitutsiyada muhrlanib qo'yildi.

Asosiy qonunimizda hech qanday mafkuraning davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emasligi va ijtimoiy-siyosiy hayot siyosiy institutlarning rang-

² O'zbekiston Respublikasi Oliy kengashining axborotnomasi. 1991. -№11. -245-M.

³ O'zbekiston Respublikasi Oliy kengashining axborotnomasi. 1991. -№11. -246-268-M.

barangliligi, mafkura va fikrlarning xilma-xilligiga asoslanishi belgilab berildi. Ayni paytda barcha mulk shakllarining teng huquqliligi sharoitida xususiy mulkning ustvorligi konstitutsiyaviy asosda mustaxkamlab qo'yildi. O'zbekiston siyosiy va iqtisodiy taraqqiyot, davlat va jamiyat qurish strategiyasini barpo etishda xalqimizning tarixan shakllangan milliy va madaniy o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olib, mamlakatimizning mavjud tabiiy iqtisodiy, mineral xomashyo salohiyatini xolisona va jiddiy baholagan holda, jahon xo'jalik aloqalari tizimida o'zimizga munosib joy egallashni maqsad qilib qo'yib bunday marralarga erishishni asosiy vazifa sifatida belgilab oldi. Shu asosda eski ma'muriy buyruqbozlik tizimiga barham berildi, milliy davlatchilikni shakllantirishning puxta huquqiy asoslari yaratildi, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati tarmoqlari tashkil etildi, ijtimoiy va fuqarolik institutlari faoliyati yo'lga qo'yildi, iqtisodiyotni erkin bozor munosabatlariga o'tkazish jarayoni amalga oshirildi.

O'z-o'zidan ayonki, O'zbekistonning jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashi, o'z xalqining tinchligi va farovonligini ta'minlashga intilayotgan boshqa davlatlar qatori hozirgi shiddat bilan o'zgarib yuorayotgan murakkab davr o'rta qo'yayotgan talablarga to'liq javob beradigan, aniq va ravshan har tomonlama puxta o'ylangan strategiya va harakat dasturiga ega bo'lishi zarurligini bugun hayotning o'zi taqozo etmoqda.

Bu strategiya, avvalom bor, tajribada o'zini oqlab, demokratik, siyosiy va iqtisodiy isloxotlar, ijtimoiy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, jamiyatda tinchlik va barqarorlikni mustaxkamlash, tinchliksevar tashqi siyosat yuritish va jahon xo'jalik tizimiga integratsiyalashishga qaratilgan kuchimizni bundan buyon ham izchil davom ettirishni ta'minlashi darkor.

O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi fundamental qonun sifatida davlatning huquqlarini belgilash bilan birga xalqning manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan qonunlar majmuasidan iboratdir. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasini qabul qilinganiga 30 yil to'lgan bo'lib, ushbu konstitutsiya jamiyatdagi o'zgarishlardan kelib chiqib takomillashishini bugungi kun taqazo etmoqda.

Konstitutsiya – siyosiy manfaat ko'zgusi, chunki konstitutsiyada siyosiy partiyalar va ularning siyosiy munosabatlari pluyuralizmi har-xil ijtimoiy tashkilotlar, partiyalar faoliyat olib bora boshladi. O'zbekiston Respublikasida “Jamoat birlashmalari to'g'risida” qonun qabul qilinib (1992 yil 3-iyul) unda siyosiy partiyalarning tashkil qilinishining tartiblari ularning huquqiy maqomi belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi qabul qilinishi bilan demokratiyaning zarur belgisi bo'lgan tub ma'nodagi ko'ppartiyaviylikni shakllantirish uchun siyosiy tuzumni mutlaqo yangilash zarurati ham yuzaga keldi. Konstitutsiyamizning 60-moddasida ta'kidlanishicha, siyosiy partiyalar turli tabaqa va guruhlarning siyosiy

irodasini ifodalaydilar va o‘zlarining demokratik yo‘l bilan saylab qo‘yilgan vakillari orqali davlat xokimiyatini tuzishda ishtirok etadilar. Siyosiy partiyalar o‘z faoliyatini moliyaviy ta‘minlash manbaalari haqida Oliy majlisga yoki u vakil qilgan organga belgilangan tartibda oshkora hisobotlar berib turadilar.

Ushbu modda 1992 yildagi konstitutsiyada 68-moddada sal boshqacharoq qilib berilgan edi. Bugungi kunga kelib konstitutsiyaga o‘zgartirishlar kiritilib, ushbu moddani 60-moddaga o‘zgartirishgan. Hozirda Respublikada siyosiy partiyalar ko‘ppartiyaviylik asosida faoliyat yuritishmoqda. Respublikamizda faoliyat yuritayotgan siyosiy partiyalarning dasturiy vazifalarida va faoliyatlarida o‘xshashliklar bor, lekin bu aynan shuning o‘zi degani emas. Ushbu partiyalar Respublikamizning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo‘lini qo‘llab-quvvatlash; boshqa tomondan fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta‘minlash, ularning tinchligi, sha‘ni, or-nomusi va qudratini himoya qilish; millatlar va elatlar o‘rtasida o‘zaro totuvlik, mustaxkam do‘stlikni ta‘minlash uchun kurash, shu bilan birga partiyalarning dasturlarida amaliy faoliyatlari, jamiyat turmush tarzida tutgan o‘rni jihatidan bir-birlaridan farq qiladigan jihatlari ham mavjud.

Mazkur siyosiy partiyalar, jamiyat siyosiy tizimining muhim tarkibiy elementlaridan biri sifatida uning funktsiyalarini amalga oshirishda faollikni jonlantirish maqsadga muvofiqdir. Shundagina siyosiy va iqtisodiy isloxlarni keng ko‘lamda amalga oshirish, uni chuqurlashtirish shunda ijobiy siljishlarning samarali bo‘lishiga yordam bergan bo‘ladi.

Siyosiy partiyalar Respublikamizda siyosiy kuch hisoblanadi, ushbu partiyalarning faoliyati ham dasturi ham takomillashtirilib boriladi. Ayniqsa, siyosiy partiyalar nafaqat saylov va saylov oldi faoliyatlarini faollashtiradi shuningdek, jamiyatda doimo siyosiy “Flagman” rovida faoliyat olib borishadi.

O‘zbekiston Respublikasini mustaqil davlat tarzida jahonning 150 dan ortiq davlat tan olganligi uni BMTga, ShXTga va bir qator xalqaro uyushma va tashkilotlarga a‘zo bo‘lganligi respublikamizning mustaqilligidan dalolat beradi va O‘zbekistonning jahon siyosiy munosabatlariga kirib borishi hozirgi kunda ham davom etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining jahonning bir qator davlatlari bilan ikki yoqlama va ko‘pyoqlama shartnoma va bitimlarni imzolashda chet el investitsiyasi salmog‘ini oshirishga harakat qilib bormoqda. Tabiiyki, bunday siyosiy huquqiy masalalarning negizida konstitutsiyamiz yotibdi. O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi va uning asosida yuzaga kelgan qator qonunlar tizimi ushbu munosabatlarni huquqiy, iqtisodiy, siyosiy jihatdan tartibga solishga xizmat qilmoqda.

Ushbu muammoga bir qaraganimizda jarayon sifatida silliq, tekis ketayotgandek bo‘lib ko‘rinadi, aslida unday emas, unga ilmiy-nazariy, siyosiy-huquqiy nuqtai nazardan yondashganimizda O‘zbekistonni jahon hamjamiyatiga teng huquqli sub’ekt

sifatida kirib borishi, siyosiy-huquqiy asoslar zaminida amalga oshayotganligi va qator ba'zi bir muammolar zaminida o'tayotganligi ma'lum bo'lmoqda.

Mazkur muammolar jumlasiga fuqarolarda huquqiy, siyosiy madaniyatni etarli darajada shakllanmayotganligi, fuqaroviy siyosiy, huquqiy dunyoqarashning sobiq ittifoq dunyoqarashidan xalos bo'lishni qiyinligi, xokimiyatlar o'rtasida uyg'unlikni yo'qligi. Fuqarolarning ongida O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasida fuqarolarga faqat huquqlari va erkinliklarini kafolatlaydi degan fikrlar mustaxkamlanib qolgan. Bu esa ba'zi ommaviy-axborot vositalari tomonidan demokratik jarayonlarni avj olishiga to'sqinlik qiladi.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan qamrovdor islohotlarning asosiy maqsadi – inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini, qonuniy ehtiyojlari va manfaatlarini, bir so'z bilan aytganda, inson qadrini har tomonlama himoya qilishdir.

Konstitutsiyamiz va qonunlarimizda, millati, tili va dinidan qat'i nazar, barcha fuqarolar teng huquq va erkinliklarga ega ekani mustahkamlab ko'yilgan. Ularga o'z milliy madaniyati, an'ana va urf-odatlarini saqlash hamda har tomonlama rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar yaratilgan.

“Inson qadri deganda, biz, avvalo, har bir fuqaroning tinch va xavfsiz hayot kechirishini, uning fundamental huquq va erkinliklarini ta'minlashni nazarda tutamiz. Inson qadri deganda, biz har bir fuqaro uchun munosib turmush sharoiti va zamonaviy infratuzilma tashkil etishni, malakali tibbiy xizmat ko'rsatish, sifatli ta'lim, ijtimoiy himoya tizimi, sog'lom ekologik muhit yaratib berishni tushunamiz”⁴.

O'zbekistonda demokratik islohotlar yangicha politologik paradigma, ya'ni andoza modelidan qochishni taqazo etmoqda. Ushbu fikrga quyidagicha ta'rif beramiz, ya'ni fuqarolarning tabiiy huquqlarini ta'minlash ustvor bo'lishga erishish lozim.

Yuqoridagi fikrlar asosida shunday xulosa qilishimiz mumkin, ya'ni fuqarolar faolligining asosi – ularning ehtiyojlari va turli-tuman manfaatlaridir. Konstitutsiya bugungi kunda ham fundamental qonun sifatida nafaqat davlatni shuningdek, xalqni manfaatlarini himoyasiga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: 2023.
2. **Sh.M.Mirziyoev. Yangi O'zbekiston strategiyasi.** Toshkent: O'zbekiston nashryoti, 2021. 62,453-betlar.
3. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. T.: “O'zbekiston”, 2017 y.
4. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: “O'zbekiston”, 2017 y.

⁴ *Mirziyoev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi.* Toshkent: “O'zbekiston”, 2021. - 458 b.

5. Odilqoriev H.T. va boshqalar. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy huquqi. Yuridik oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – T.:2005. – 56-b.
6. R.M.Maxmudov. Huquq va madaniyat. T.: O‘zbekiston.1993 yil. – 56 b.
7. Mustaqil O‘zbekiston huquq fanlarining dolzarb muammolari. O‘zbekiston Respublikasi fanlar akademiyasi, I.Mo‘minov nomidagi falsafa va huquq instituti. Respublika – ilmiy-nazariy konferentsiyasining ma’ruzalar to‘plami №4. 1997 yil 30-may.
8. Mustaqillik va O‘zbekiston Respublikasida huquqiy demokratik davlatni va fuqarolar jamiyatini shakllantirish muammolari. Respublika – ilmiy-nazariy konferentsiyasi materiallari. T.: O‘zbekiston IIV Akademiyasi, 1996 yil. 239 b.
9. O‘zbekiston Respublikasi Oliy kengashining axborotnomasi. 1991. -№11. - 245,246,268-m.
10. <https://www.kun.uz>;
11. <https://www.ziyonet.uz>.